

Иван Негришорац
Матица српска, Нови Сад

https://doi.org/10.18485/ai_bekovic.2019.ch3

821.163.41.09-1 Бећковић М.

821.163.41.09-31 Ђилас М.

КАЗИВАЧ И ЊЕГОВ ГЛАС: ЂИЛАСОВ ЛЕЛЕК У ПОЕМИ МАТИЈЕ БЕЋКОВИЋА

Аутор разматра интертекстуалне релације између романа Милована Ђиласа *Црна Гора* (у енглеском преводу и под називом *Montenegro* појавио се у Њујорку 1963, а на српском језику у Београду тек 1989) и поеме Матије Бећковића „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором” из књиге *Рече ми један чоек* (1971). У својој поеми Бећковић непосредно користи функцију казивача, а његов глас се у потпуности може идентификовати са Милованом Ђиласом, тачније са семантичком структуром његовог романа *Црна Гора*. Метонимијски именован као унук Алексин и праунук Маринков, Ђилас је у свом роману одиста излагао ставове о Црној Гори и њеној социјалној и културалној трансформацији: од традиционалне, епско-хришћанске ка модерној, грађанско-политичкој и државној форми, и то форми суоченој са сложеним националним проблемима какви су се јавили у Краљевини СХС и касније Југославији. Преузимајући од Ђиласа основни семантички образац о променама у Црној Гори, Бећковић наставља домишљање оваквих описа и коментара, те песнички брилијантно истражује изражајне могућности комике и хумора, ироније и пародије, парадокса и апсурда, укрштајући их са митским, религијским и патетично-херојским формама излагања. Аутор указује и на чињеницу да своју поему Бећковић развија на начин елементарне инспирисаности глосом и глосирањем, премда се не држи утврђених карактеристика овог песничког облика.

Кључне речи: роман, поема, наратор, казивач, плач, традиционално друштво, епско-хришћанска култура,

грађанско друштво, модерна култура, хумор, иронија, пародија, парадокс, апсурд.

У својој књизи *Рече ми један чоек* (1971) Матија Бећковић има и поему у којој непосредно позајмљује глас Милована Ђиласа и њиме изриче мучну и тегобну тужбалицу, тачније речено плач над судбином Црне Горе. Та лирска поема носи наслов „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором”, а под том игром имена скрива се управо Ђилас: његов отац је Никола, деда је Алекса, а прадеда Маринко Ђилас. Читава поема изграђена је варијацијама плачева о томе како је стара, традиционална, класична Црна Гора нестала, како је она некада била и постојала, али је данас више нема: људи су постали другачији, а оно што је чинило Црногорце Црногорцима, то више не постоји! Чини се да ова поема почиње управо тамо где је роман *Црна Гора* Милована Ђиласа стао. Описујући време после завршетка Првог светског рата и формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, на самом крају свог романескног дела, а после великог боја двојице главара (Бошка Симовића и Благоте Бојовића) и њихових дружина, Милован Ђилас, тј. његов наратор бележи како се зачу некакав глас: „Виче у мрак и нека жена, муслиманка Фата или нека друга жена, свакако одговарајући некоме: Нема ништа од Црне Горе, исклаше се главари црногорски!” (Ђилас 2018:332)

Поражавајући, трагични исход сукобљавања двају епских главешина значио је истовремено и пораз националне идеје у новим историјским околностима када је требало изградити сасвим нове менталитетске особине засноване на људским врлинама и на традиционалном културалном поретку. Занимљиво је, пре свега, да ту констатацију изриче припадница муслиманске заједнице која је, без сумње, врло пажљиво осматрала шта се дешава у српском, православном, „влашком” јорпусу, у

односу на којег су муслимани, историјски посматрано, неговали неку врсту надмоћног презрења, израслог из дуготрајне, па и вишевековне социјалне повлашћености у односу над потчињеном рајом, али и озбиљног подозрења у односу на поробљени социјални слој који се са ропством не мири него непрестано покушава са својим ослободилачким акцијама. С друге стране, важно је уочити да покушај констатације изриче жена а не мушкарац, а то значи да пропадање Црногораца због неслоге бива толико очигледно да то уочавају чак и жене које не припадају епској заједници јунака, али којима је ипак много тога јасно у вези са овим важним питањима. Очигледно је, дакле, да се у новим историјским околностима никако није смело дозволити да се хипертрофиране старе особине, упркос томе што већ делују као очигледни промашаји и мане, бивају не само и даље неговане него су чак проглашаване за врлине. Ти промашаји и мане садржане су у темељно исказаној неспособности разумевања модерне друштвене ситуације и у неспособности склапања друштвеног договора и неке врсте друштвеног уговора између интересно сукобљених група: без таквог договора и уговора није могуће разградити традиционалну заједницу и њене конвенције, а при том изградити модерно друштво са његовим погледом на свет и одговарајућим системом вредности.

Раскрајање традиционалне, епско-хришћанске Црне Горе

Бећковићева поема представља слободно развијање и варијацију исказа на темељу мотива и представа о губљењу традиционалног црногорског друштва и одговарајућег духа, те нестајању епско-хришћанске слике света и њених вредности. Свеколики говор у овој поеми настаје

као многоструки одјек и умножавање управо оних и онаких гласова који се – у различитим облицима и у оквиру различитих књижевних ликова – могу чути у Ђиласовом роману *Црна Гора*. Поема је сачињена од 32 лирска фрагмента, при чему сваки фрагмент варира неки од мотива око којег се сплиће својеврсни тужбалички плач којим се оглашава нестанак и смрт Црне Горе, онакве Црне Горе каква је знана у историји традиционалног, епског света који је тој маленој земљи обезбедио високо место у историји очувања и одбране људске части и слободе. Читава поема заснива се на испољавању једног од облика декларативног дискурса какав се релативно често јавља у Бећковићевој поезији (в. о томе Негришорац 2018: 181–192), а у овом случају реч је о декларацији велике културно-историјске промене коју објављује говорни субјекат именован као „унук Алексе Маринкова”: „Кака Црна Гора, каки јади?!/ Црна је Гора била, па је нема!/ Црногорско га би, па прође!/ Ко и све што пролази,/ И њој га шорак донио!/ Све у свој вакат, па и она!” (Бећковић 1986:80). Нестајање Црне Горе лирски субјекат сматра жртвом свеопштег начела пролазности и својеврсне коцке коју пролазност уноси у људски свет. Другим речима, то нестајање се, по свему судећи, не може зауставити јер је израз неминовности којој подлеже све постојеће; а, истовремено, све што се дешава збива се по неком ђудљивом следу који сасвим наликује на непредвидљивост коцке. Дакле, истовремена: и неминовност и ђудљивост, и објективна условљеност и субјективна слобода, и гвоздена нужност и неконтролисана случајност, али је исход догађања исти. Рекло би се да по обе основе, и по логици неминовности и по логици случајности, Црна Гора постаје ствар прошлости.

Од приче о пропасти Црне Горе казивач одмах прелази на причу о Црногорцима: и они, наиме, нестају заједно са Црном Гором. Заправо, Црногорци се и не могу одвојити од Црне Горе, јер кад се одвоје то више нису Црногорци!

Црногорци су постали директно од камена са ових планина: „А нијесу живјели но се рађали,/ И то из камена!/ А из камена се рађа– / Оно што је тврђе од њега!” Стога певач вели да због нестанка Црне Горе „ни планине више нијесу, / Ко што су некад биле,/ Но се нешто смањиле и покуњиле!?” (Исто, 81). Занимљиво је констатовати како казивач ове поеме разумева природу таквих камених људи: та природа произлази из става о потпуној игноранцији материјалног света, али и опсесије усмерене како ка неопходности поседовања извесних вредности тако и страха од сиромаштва. За старе Црногорце важи правило које у богатом свету не важи: „Доста им је и било да се роде,/ А богату свијету није,/ Но оће и да живи!” (Исто, 82). Такав, нехајан однос према животу самом и према материјалним вредностима, тај однос игнорисања заснивао се на сасвим другачијој концепцији живота и животних вредности у односу на оне који су сматрани цивилизованим.

Казивач Бећковићеве поеме, пак, оцењује да су се тим разликовањем Црногорци нашли у специфичном положају да могу сагледати саму суштину живота, али изван оквира материјалног света. Зато он декларише један јак, али парадоксалан став: „А ко нема одшта да живи,/ Тај једини зна шта је живот!” (Исто, 82). Истовремено, он декларише и додатни став о томе да таква игноранција материјалног света није знак сиромаштва: „А нијесмо били сиромашни,/ Душманин ни био сиромашан!/ Сиромашни су ће има богатијег!” (Исто, 83). Сиромаштво се код Црногораца везује искључиво за недостатак људске суштине, а тај недостатак се првенствено препознаје у одсуству или губитку части. Зато ће казивач рећи да „сиромашни су без мрси љуцке,/ Без два прста носа,/ Оће није друге сиротиње,/ Ни другога богатства!” И одмах потом додаје: „Погинуо је ко рз изгуби,/ То је једино и имо,/ И мого изгубит,/ Није му требало црње погибије!” Рз, тј. част и образ не сме се изгубити низашта на свету,

па је са таквим основним ставом на уму једино могућа консеквенца да у односу на ту идеалну, моралну вредност, материјалне вредности, практично, и не постоје. Борба за материјалне вредности припада сасвим другачијем моделу понашања и сасвим другачијим природама људским, онима којима је брига о части и образу сасвим страна: „А за ваган су се борили –/ Они те су такве битке изгубили!” (Бећковић 1986: 83). За вредности садржане у вагану, тј. у посуди, здели и тањиру, није вредно ни борити се.

Истинске вредности су само оне које чувају спомен на достојанствен живот човеков: „Пјесме и повјеснице су живот за Црногорце!/ Тек кад се у њиг преселе –/ Живе ко прави љуђи!” А такво достојанство живота стиче се у традиционалној Црној Гори пре свега кад неко сопствени живот положи у боју за одбрану људске слободе: „А живио је таман доста,/ Свак ко је стига да у боју погине!/ Умире се да се пјесма роди,/ А пјесми се лако родит није,/ Кад се роди – више не умире!” (Исто, 84) Зато се у песмама и опевају бојеви и јунаци, а смрт човекова довољна је да искупи читав његов живот. Казивач поеме зато хиперболично вели: „И не зна се како је ко живио,/ Али се памти како је ко умро!”; па онда у истом, хиперболичном стилском маниру додаје: „Само смо у смрти били прави,/ А у свему другоме невјешти!” (Исто, 85). Све градирајући семантички интензитет, казивач у том низању долази до правих парадокса којима је обликовао такав животни став, а при том он концентрише три, синтаксички развијене, парадоксалне декларације, све једну јачу од друге: „Не бисмо се да побиједимо,/ Него да што више изгинемо!/ Умирати могу само живи,/ А живјети могу само мртви!/ Гробови су црногорске куће!”¹ Таква,

1 Бећковић (1986:85). Треба приметити да стихови: „Умирати могу само живи, / А живјети могу само мртви” представља својеврсну варијацију на стихове из предсмртне песме Гаврила Принципа: „Ко хоће да живи нек мре,/ Ко хоће да мре нек живи.” Принципову песму, видети у: Палавестра (пр.) (1965:206).

славна, јуначка смрт у херојском подвигу то је оно што су традиционални Црногорци очекивали и прижељкивали: „Други мисле да неће мријети,/ Црногорци смрт праву бирају!” (Бећковић 1986:86). Занимљиво је приметити да су сви ови, несумњиво најјачи искази који обликују кључна животна начела изречена или у чистом епском, јуначком, асиметричном десетерцу или у таквом облику да се веома лако може трансформисати у славни српски метрички образац.

Култ часне, јуначке смрти јесте она врхунска, највиша мера по којој је припадник традиционалног, епског друштва у Црној Гори одмеравао свој живот и његове вредности. Зато казивач Бећковићеве поеме вели да „Без јунака нема ни пјесама!/ Нит слободе има без душмана!/ Нема љепше смрти но у боју!/ Нема Црне Горе без Турака!” (Исто, 89). Негативни став у декларативном дискурсу ове поеме подразумева јасно одређење непријатеља, јер се само у супротстављању непријатељу потврђује идентитет јунака, па и права природа заједнице којој јунак припада. А јунак и заједница дефинисани су у форми јаког, чврстог и непомеривог идентитета, како индивидуалног тако и колективног. Због тога је та заједница таква каква је, другачија није могла бити, она је у самој себи заокружена и непомерива: „Да би Црна Гора била Црном Гором,/ Ништа више њој није требало!/ Да јој је требало,/ Давно би узела,/ Кад је била куветнија!/ Она није могла бит боља,/ Ни друкчија – нако црна!” (Исто, 93). Црна Гора је тако у себи заокружена, довршена као Божје дело, а исказана као свет који је усмерен на одбрану онога чега нема: слобода коју она тако грчевито брани јесте за њу искључиво право и императивни захтев за одбрану, али све то није укључивало право и захтев на одређење самога начела које се брани. Зато казивач вели: „Оно чега нема – то је њено!/ Немање је сво њено имање!/ Не треба јој ништа додавати,/ Е је Црна

Гора сва изједна,/ Ни шавова нема ни дјелова!/ Нит се од ње има шта мијењат,/ Но ако јој ишто промијениш,/ Баталио си је цијелу!” (Исто, 93). Опет, дакле, парадокс: „Немање је сво њено имање!” Али сасвим је природно да парадокси немилосрдно следе чим се покуша рационално објаснити специфични начин постојања који почива на поступку апсолутизације слободе као такве. Слобода се брани по сваку цену, а таква цена јесте и то да се садржај слободе и не мора дефинисати: он је не само неупитан сам по себи него је и толико саморазумљив да не подлеже никаквим проверама. Слобода је и то да се о садржају слободе уопште не говори, али да се слобода, ипак, сама по себи чува као апсолутна вредност!

Може ли се Црна Гора променити?

Због свега реченога у Бећковићевој поеми следи читав низ реторичких захвата који почивају на проверама идеје о томе шта би било кад би се Црна Гора променила. Такву идеју казивач одмах одбацује као потпуно неосновану: „Не може се она мијењати,/ Е то није да се не зна шта је!/ Нова Црна Гора није стара,/ А само је стара Црна Гора!/ Такву су је стварали најбољи,/ А друкчију ко таку не може!” (Бећковић 1986: 94). Промене су немогуће јер се добро зна шта је Црна Гора, јер су њу стварали најбољи људи, а друкчија се него по том обличју не може ни замислити. Црна Гора подразумева веру и морал, а то укључује и вечност и непроменљивост њених начела: „Црна је Гора име једне вјере,/ Уз то име иде један образ!/ Ако јој ико дода неки нови,/ Биће што никад није била,/ А то што је била – то је Црна Гора!/ Црна је Гора као Света Гора,/ Или је то или није она!” (Исто, 97). То што она јесте, то подразумева оштре антитетичке релације и унутарње противуречности, па зато казивач вели: „Црна Гора – бијела образа!/ У својој је

вјери сагорела!” (Исто, 95). Поменути вера и морал имају свој корен и свој начин постојања, а они су повезани са Косовским заветом који се у Црној Гори чува у чистоти и оштрој захтевности каква нигде другде није постојала и не постоји. И зато Црна Гора „Славила је Косово и вјеру,/ И постала већа од Косова,/ Е је пјесма љепша од ђевојке!/ Постала је већа но је била,/ И било је како није било,/ Како никад и не може бити,/ А све што је свето и велико,/ Ни потребе нема да постоји!” (Исто, 98).

Апсолутни захтеви које испоставља сама идеја Црне Горе и њен основни разлог постојања представљају не само узрок њенога опстанка у пуном идентитету него и узрок њене извесне пропасти: светост не може на овом свету издржати свеколике притиске обичног, просечног, приземног, материјалног и тривијалног у људском бићу! Све то непрестано угрожава оно што је „свето и велико”, те доказује да то свето и велико „ни потребе нема да постоји”! Очигледно је шта угрожава сами опстанак такве творевине као што је Црна Гора, али је исто тако очигледно и то да баш због сила које прете и угрожавају оно што је „свето и велико”, баш због тога се и испоставља императив очувања светости и величине. Само тако се могу разумети стихови Бећковићевог казивача који вели: „После свијет, кад се све заврши,/ Кад сви изију своје будућности,/ Црногорска тад ће на ред доћи!” (Исто, 98). Парадоксалност Црне Горе и овде, дакле, долази до изражаја: извесно је да она стреми ка сопственој пропасти, али тек кад пропадне она ће се показати у пуној својој величини! У оној светости и величини којој ништа озбиљније не могу учинити силе овога света, мада је могу из овога света елиминисати! Али и таква, изгнана из овога света, она ће сијати као спасоносна светлост без које не можемо сагледати размере таме у којој живимо!

Одбацивши саму могућност промене Црне Горе, казивач Бећковићеве поеме ипак разматра различите могућ-

ности које би се у таквим трансформацијама могле јавити. Због култа јуначке погибије казивач констатује да „Гинути се не може, / А живјети може без Црногораца.” (Бећковић 1986:88). У тим вештинама живљења многи су бољи од Црногораца, па у таквим борбама које им не обезбеђују највиша достигнућа и признања Црногорци неће ни учествовати: „Друго вријеме друге вјештине,/ А други су бољи у тијем својијем вјештинама,/ А ће су други бољи -/ Ту није мјесто Црногорцима.” (Исто, 88). То је још један, додатни разлог за губљење Црногораца са историјске сцене: та неспремност да издрже притисак просечног и рутинског модела понашања, као и да се изложе начелу промене свега постојећег. Црну Гору је, сматра казивач Бећковићеве песме – немогуће променити: „Но ако је мисле иначити,/ Ко што су гринули да је преиначе,/ Најбоље је да некуј одижемо,/ У нека друга села и планине,/ Да постанемо други љуђи,/ А не Црногорци!” (Исто, 99). Али ако би се и отишло некуда, тамо се не може бити оно што је овде, у овим планинама једино могуће: „Е се Црногорац не може бит,/ Нако у Црној Гори!” (Исто,99). Црногорце нико не може научити некаквом другом знању и некаквом другачијем начину живота. Црна Гора је таква каква је и ту никаквога дела нема: „Бог је казнио да ништа не заборавља,/ Да никакве наде,/ Нит пружа – нит има!/ А од тога што има – не живи се!/ Нит што има,/ Нити јој што фали,/ Нит јој ико ишто може доказати!” (Исто, 99). Црна Гора се, дакле, не може мењати и не може се селити. Она може само да постоји по начелима која на једном једином месту на свету, владају од дубоке прошлости до вечности, по начелима која важе у непрекидној и непроменљивој садашњости, а та садашњост је увек иста и не може постати нешто друго што већ није.

Упркос таквим, веома јасним поставкама, нешто се почело дешавати што је наметало све очигледније смештање Црне Горе у прошлост, а наместо древнога света почела се јављати некаква необична садашњост. Тако се,

као чудо над чудима, почео људски живот вредновати као нешто вредније од славне, јуначке смрти. Зато казивач песме „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором”, вели да су и у Црној Гори почели мислити и говорити да „нема веће жалости и несреће,/ Но умријети или погинути”, а то значи да се Црногорци сасвим изједначише са другим светом: „Постали смо и ми ко и други,/ Па имамо и од шта живјети,/ И у што вјеровати,/ А у вјеру и жртву за вјеру,/ Вјерово је они што је моро,/ Што није мого бират!” (Бећковић 1986:85). Дакле, епски, традиционални свет тумачи се сада као израз тешке нужности лишене могућности егзистенцијалног избора, а ново тумачење живота и света сматра се супериорнијим од традиционалног. Но, и у читавом свету десиле су се некакве промене због којих древни Црногорци тешко могу опстати у свом изворном облику. Променила се, између осталог, природа данашњих ратова, па у њима нема више могућности за јуначке бојеве какви су вођени у црногорској прошлости: „Ови бојеви те се данас бију,/ Могу и други бити и добити,/ И то боље од Црногораца!” (Исто, 87). Или, другим речима: „Нема више такога боја,/ Ни такога крвника,/ Да би вријеђело бити Црногорац!” (Исто, 89). Свет је сада такав да „све што се ође може радити,/ То могу жене и ђеца!” (Исто,92), а „ђе су други бољи –/ Ту није мјесто Црногорцима!” (Исто,88). Знајући да „не могу Црногорци постојати –/ У свакоме времену” (Исто, 90), а да „били су најбољи док иг је било!/ Били најбољи у најбоље вријеме!” (Исто, 88), знаћемо исто тако и да данас, у свету оваквом какав је, традиционални, епски Црногорци више нису могући, па их не може више ни бити!

Осим песме и повеснице, вере и Косовског завета, морала и образа, Црна Гора не може и без гусала, али гусле у данашњем свету нису више оно што су биле. Гусле немају више своју основну функцију чувања песме и омогућавања лакшег памћења историјског света, па казивач

вели да „никад није било више гусала, / А никад се није мање гуслало!” (Исто, 107). Кад у свету нема осмишљеног места за Црногорце, онда ни за гусле неће бити одговарајућег места: „Није ово вријеме за Црногорце, / Шта би они данас чињели? / Чег се гој привате, брукају се, / За њиг ови послови нијесу, / А другијег до је Бог и нема!” (Исто, 107). Јуначки подвиг је захтевао гусле и песму, али сада кад нема јунаштва, нема ни гусала ни песама, а у таквом амбијенту правих Црногораца више нигде нема! Казивач поему завршава речима пуне, самосвесне и аутодеструктивне декларације: „Нема не, / Постали смо други људи!” (Исто, 113). Све су ове промене израз дубоке, непоречиве неминовности везане за нестанак аутентичних традиционалних облика човековог постојања на овом свету и претварања људи модерног доба у нешто уједначено, просечно и сасвим обично.

Црногорци Свемогућему Богу

Занимљиву везу и блискост између епских Црногораца и самога Бога је начинио казивач Бећковићеве песме, а та веза иде трагом Његошеве песме „Црногорац к Свемогућему Богу”. У Његошевој песми се, дакако, Бог сагледава као почетак свега постојећег, али и биће које само по себи нема нити почетак нити крај: „О ти бићем бесконачни, / без почетка и без краја! / почетак си сам основа / и крај свега у тебе је.” Истовремено, Његош човека сагледава као биће које само умом својим, текст, назире траг Божјега присуства на овоме свету: „Ум си кратак дало чојку, / не може те ни назрети, / а камо ли видијети; / већ ум лети чојка слијеп / по простору бескрајноме, / тражећ св’јетло по тавнини / како сова у мрак ноћни.” Но без обзира на такву онтичку подвојеност и на пуну ограниченост човекових сазнајних моћи, верски

утемељен човек одаје пуно поштовање Господу и спремно свој доживљај исказује у пуној екстази и посвећености Вишњој сили: „Ти си цар мој и свег другог,/ којега је рука вргла/ темељ свему видимоме/ и у кога руку стоји/ конач исте величине!/ Тебе слава бесконачна,/ тебе части прековјечне,/ тебе фала, ка свемоћну,/ нека буде и бити ће,/ док је св’јета и народа.” (сви цитати из Његош 1927: 233–237). Господу, дакле, таква част припада све дотле док има човека и његовог света, а то значи да би свака представа о нестанку Бога са духовноисторијске сцене била темељно повезана и са представом о крају човековог света. Библијске апокалиптичке перспективе су, дакле, оне које широм отварају слике о губитку свих упоришта човековог света, а поготово оног најважнијег и најтемељнијег, а то је Бог, Господ сам.

У Бећковићевој поеми нестанак Црногораца са историјске сцене тече паралелно са нестанком Бога, тј. са ничеанском објавом смрти Бога.² Од када је Бог сишао са историјске позорнице, од тада и Црногорци више немају основни разлог свога постојања, а казивач, као истински *dramatis personae*, то формулише на следећи начин: „Било је и Бога,/ Па веле више га нема!/ А боље је и да га нема,/ Но да није Бог!/ Нема Бога чим нема Црногораца,/ Не може ни Бог постојати сам!” (Бећковић 1986:90). И једно и друго, и смрт Бога и нестанак Црногораца, део су светскога процеса губљења аутентичних, традиционалних вредности. Бог и Црногорци иду заједно! А на самом крају поеме, у завршној 32. целини казивач ће – на једној, нумеролошки веома важној и симболички осетљивој тачки (подсетимо се да је Исус Христос на Голготи физички, као човек, умро у 33. години) – заокружити ту

---

2 У својој чувеној „књизи за свакога и ни за кога” *Тако је говорио Заратустра* Ниче је објавио: „Умрли су сви богови: нека отсад живи натчовек.” (Ниче 1914: 120).

релацију: „Док је Бог постојао,/ Боже ме опрости,/ Није имао бољијег љуђи од Црногораца,/ Нит од Црне Горе ближе земље!/ Небо је најближе њој,/ И њега највише има!/ Најкраћи је пут до Неба,/ Другога и нема,/ Ни пута ни излаза!” (Исто, 112). Завршна песма унутар поеме „Плач унука Алексе Маринкова...” указује на својеврсни, хуморно интонирани договор / уговор Црногораца са Богом, а по њему Црна Гора и Црногорци су не само део Божјег промисла него и израз жеље самих Црногораца да имају некога изнад себе и да преко Њега остваре утицај у небеским догађањима. Јер Црну Гору „Бог је тако високо поставио,/ А ту је ставио да не бидне сам!/ А ми да би некога над собом имали!/ Бог је био наш чоек на Небу,/ Одовле смо ишли право к њему,/ Нијесмо имали ниђе ближе својте!” (Исто, 112). Све то је, дакле, последица великог уговора између Бога и изабраних људи на земљи, а тај изабрани народ нису само Јевреји него су и они Срби који су се скупили на црногорском кршу из жеље да живе као слободна, Божја бића. Тако је – песнички и митолошки, али и историјски, па чак и иронијски речено – настала Црна Гора и Црногорци.

Бог као „наш човјек” и „најближа својта” Црногорцима на успео начин обједињује како високо патетичну тако и ниско хуморну представу о реалности, па делује колико темељно традиционално толико и савршено модерно. Такву врсту сложеног дискурса изградио је својевремено и цетињски тајновидац Његош, а његовим трагом осим Матије Бећковића нико тако сјајно и убедљиво није ишао и прошао, а да је оставио брилијантан песнички траг. Овај мотив близине Бога и Црногораца представља само још један доказ те врсте. Но, та близина Бога и Црногораца постојала је све док су и Бог и Црногорци били оно што су били. Али када је цео свет кренуо да се преврће тумбе, тј. кад је старо правило о томе да ко бива доле сад задобија положај горе, и обр-

нуто, почело да се односи не само на људе него и на самога Творца свега постојећег,³ па и на Црногорце као Његов изабрани народ, онда су Господ Бог и целокупна Његова творевина изгубили раније значење и смисао које су имали. Тако Црној Гори никако није могло бити спаса кад ни за самога Бога није било милости: „С Богом се дружила и разговарала,/ И нијесу се раздвајали,/ Док је свега нестало,/ И Неба и Бога и Црне Горе,/ Залуд смо га у ове литице скривали,/ Но Бог јој није могао помоћи,/ Помого би себи да је мого!” (Бећковић 1986: 112). Због тога казивач Бећковићеве поеме „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором” завршава своју песму у жанру плача низом таутологија и парадокса: „Били смо и било је!/ Што смо били – били смо!/ То сви знаду!/ А што смо били –/ Не можемо бити!/ А нијесмо ни били што смо били!/ А што никад није било,/ Увијек је било!/ Онда ћути!/ Нема не,/ Постали смо други људи!” (Исто, 113). Ситуација се више не може поправити нити се може вратити на старо. Тврдња да то „што смо били –/ Не можемо бити”, несумњиво говори о иреверзибилности духовних и социјалних процеса и немогућности повратка на старо. Истовремено тврдња да то „што никад није било,/ Увијек је било”, сведочи о томе да Црногорци постају оно што никада нису били, али таквих обичних, просечних људи увек је било довољно, па у том погледу Црногорци ни

---

3 Исус Христос је ово правило протумачио као обавезу највећих и највиших духова да се посвете Господу Богу и ближњему своме, па и најнезнатнијим и најнижим појединцима ради спасења целог људског рода. Стога, кад читамо Његове речи: „А највећи између вас да вам буде слуга. Јер који се подиже, понизиће се, а који се понижује, подигнуће се” (Јеванђеље по Матеју 23, 11–12), тада знамо да се те речи не односе само на нас људе него исто тако и на самога Богочовека. Јер управо се Он понизио да се у људском облику појави на овоме свету, а све је то учинио да би својим понижавањем узвисио цели људски род и указао му на путеве Спасења.

изблиза не могу бити тако уобичајено добри и просечни како то могу бити ови други, са много више искуства у том погледу. Свет је тако изубио једну драгоценост, али шта је то у поређењу са губитком идеје Бога? Оба та духовноисторијска догађаја су схватљива једино уколико се разумеју као део истога процеса у којем човек на овом свету постаје највећи губитник и страдалник којем спаса нема.

Интертекстуални и културолошки коментар

Бећковићева поема „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором” зачета је и развија се, без сумње, на трагу Ђиласовог романа *Црна Гора*, као својеврсни интертекстуални коментар и као облик дописивања оних смислова који су у роману наговештени, али нису у таквом облику изречени. У том смислу Бећковићева поема представља својеврсну глосу, тј. песнички облик који настаје као наставак певања на задатости основног текста од којег се креће као од почетног подстицаја. Истина, у чисто формалном, версификационом смислу Бећковићева поема не изгледа као глоса (ту нема ни дословног цитата, ни епиграфа, ни стиховне разраде која ће укључити цитиране стихове и сл.), али се њена основна мотивациона основа може препознати у поступку глосирања уколико пронађемо оне тематско-мотивске нити које поему одводе до Ђиласовог романа. Инициран глосом и глосирањем, Бећковић је слободним стихом и фолклорним обликом казивања (често и десетерачким) начинио поему као облик одговора на изазов Ђиласовог романа. Оваква специфичност књижевног облика интертекстуално призива још једну специфичност на темељу глосе и глосирања, ону коју је својим меланжом поезије и прозе створио Рајко Петров Ного у књизи *Јечам и калопер* (2006), чији поднаслов („Глоса”) непосредно упућује на

творбену важност овог облика. Ного је глосирао сопствене стихове и песме („Крај наметне громиле”, „Привиђења” и „Кенотаф”), (Ного 2006), а дописивао је лирско-исповедну прозу у којој сведочи о свом биографском удесу детета сиротана и сирјака, који је растао без присуства рођеног оца.⁴

У поеми „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором” Бећковић, тј. казивач поеме лирским исказима наставља Ђиласову причу о трансформацији Црне Горе и Црногораца из епске, традиционалне културолошке парадигме у мирнодопску, грађанску и политичку парадигму друштвеног развоја, а при том приказује сву драматику, па и апсурдност таквог развоја. Све што је речено у овој поеми казивано је гласом управо самога Милована Ђиласа, тј. унука Алексе Маринкова, па у том гласовном тројству – у гласу песника Бећковића, и гласу његовог казивача у самој поеми, и гласу романсијера Ђиласа – покренут је ланац довикивања помоћу којег се традиционалним комуникацијским каналима и планинским везама, тј. довикивањем с брда на брдо преносе вести које треба да са рашире. У том ланцу један глас с Подбишћа довикнуо је до Роваца, одатле се ширио по целој Црној Гори, а потом и по васцелом српству, до Београда, па и до иностранства, свукуда где су ове књиге, Ђиласова *Црна Гора* и Бећковићева *Рече ми један чоек* излазиле и где су се гласови о Црној Гори и Црногорцима могле

---

4 О томе је најубедљивије критички писао Јован Делић, а он је то учинио тако што је препознао истоветну биографску и тематску матрицу у животу и опусу како Рајка Петрова Нога тако и Матије Бећковића. Истовремено он је указао и на потпуну различитост у начину тематизације те матрице код двојице песника. Дететом остати без оца, то указује на тешку, мучну извесност установљавања посебне осетљивости у односу на породични, друштвени и космички амбијент, те развоја онтичке усамљености човекове којој никакве утехе нема сем оне највише, која од Господа долази.

ширити јер је било ушију које ће те гласове чути и грла које ће их даље шиљати. По Ђиласу, а и по Бећковићу, последње аутентично јављање Црногораца у историји збило се на Мојковачкој бици 1916. године, а све што се потом десило, само је сведочило о њиховом духовном, моралном и елементарно људском паду.

Ако се питамо зашто су Ђилас романсијер и Бећковић песник покренули овај ланац, морали бисмо констатовати да је тај ланац у самом народу већ постојао и да су гласови Радована Бећировића, те многих других певача, беседника, повесничара, паметара, племенских анализата и хроничара, свештеника и учитеља већ исказали истину о томе да је Црна Гора ушла у некакве промене из којих ко зна на коју ће страну да избије! Јер дошло је ново време, „најбољи су народи умрли,/ а најгори постали најбољи!” (Бећковић 1986:102), па што се не би покушало са променама какве бити не могу. Вели казивач Бећковићеве песме да „Црној Гори само име смета,/ па да бидне млада и весела,/ И за више људи подеснија!” (Исто, 96), али у новим светским околностима, у свету који би хтео да начини управо оно што није до сада чињено и што се чини немогућим, највећи изазов и јесте да се проба оно што бити не може. Што се онда не би оспорило и властито име, што се не би и тиме почело трговати, па да се, под одређеним исплативим условима, почне говорити како јесте управо оно што није, како Црногорци нису Срби него некакви Антисрби? Из таквог психотичког стања, из пометене свести и лудила ништа природније него да се прихвати баш оно име, Монтенегрини, које су на свом оружју доносили управо они који су хтели овај простор да освоје а људе да поробе. А кад се једном изгуби часно име Црногораца, па се замени именом Монтенегрина, онда сваки облик бешчашћа постаје могућ, па би и имена попут раје, ђаура, влаха, у одређеним повољним околностима, можда поново постала сасвим могућа и веро-

ватна. Свет је чудо, а у чуду, под условом да га не води истински Дух Свети, све постаје могуће, укључујући и највеће лудости и махнитости. Стога ће Бећковић овим поетичким трагом, у поеми *Кад будем млађи* (2007), певати о томе шта све бива кад човек почне да постаје све млађи и млађи, те кад обрне природни ток дешавања. Декларативни дискурс плача унука Алексе Маринкова сасвим природно, све развијајући се и богатећи у количини хумора и комике, парадокса и апсурда, долази тако до страсне декларације оних који сматрају да је примарни смисао човековог живота да оспори и руглу извргне све оно што долази од природног поретка ствари и од часних, трагички узвишених предака. Уништавање природе и истрага предака се најбоље и најефикасније изводе тако што се ти поступци прикрију цивилизацијским напретком и нужношћу научно-техничких и технолошких промена, па ће се у таквим околностима ови процеси одвијати у заносном ритуалу санитарног чишћења које се спроводи у оквиру страсне медијске пропаганде и ентузијастичке иновативне праксе. Лудило тада поприма облике вртоглаве, карневалске игре и весеља које чак и самоубиство чини сасвим привлачним и пожељним.

Но, сада кад је процес истраге предака и заносног, самоубиственог лудила већ добрано поодмакао и кад се чак чини извесним да би ови истражиоци и прогониоци могли однети историјску победу, на испиту је сваки частан човек који пред самим собом, пред прецима и пред Богом, мора одлучити на коју ће стати страну. Више никаквих мимикрија нема, а јасно се зна куда води једна страна а куда друга! Они људи који држе до духовних вредности знају да се мистификацијама, фалсификатима и лажима не могу стварати дела трајнога духовно-историјског значења и смисла; они, пак, којима до духовности није стало, лако ће помислити како су сва средства дозвољена и како само голи прагматизам одлучује

хоћемо ли користити истину, истину и само истину или ћемо се одредити за мистификације, фалсификате и лажи. У чисто практичном смислу то значи одредити се или за традиционалну, слободну, грађанску мисао која стреми изградњи демократског поретка или за нововековне облике тоталитаристичких идеологија без обзира била она фашистичко-ушашког, комунистичко-титоистичког или глобалистичко-натовског типа. У чисто персоналном смислу то значи да свако треба да одлучи са ким ће то у вечности бити: да ли с владиком Данилом, владиком Савом, владиком Василијем, Светим Петром Цетињским, владиком Радом, кнезом Данилом, кнезом и краљем Николом, Милованом Ђиласом, Матијом Бећковићем, владиком Амфилохијем и многим др. или са Секулом Дрљевићем, Савићем Марковићем Штедимлијом, Милом Ђукановићем и др.? Или си овамо или си тамо, трећега више нема?

У животу свих људи и народа увек постоји извесна црта преко које се не сме прећи, црта после које повратка нема уколико је пређемо! Јер, како рече тајновидац Његош: „У добру је лако добро бити,/ на муци се познају јунаци!” У *Горском вијеницу* ове стихове изриче Вук Мићуновић и упућује их владици Данилу у тренуцима кад му се учинило да је владика клонуо духом и да је изгубио на снази и храбрости; своје излагање он започиње стиховима: „Не, владико, ако Бога знадеш!/ каква те је спопала несрећа/ тено кукаш као кукавица/ и топиш се у српске несреће?”, а завршава излагање тврдњама о значају јунаштва у временима мука (Његош 1926: 11–12). Ове стихове бисмо морали и самоме себи, а и ближњему своме непрестано понављати и у овим, нашим временима мука, тескобе и искушавања. Данас треба одлучити јеси ли и у добру и у злу са својим, српским народом без обзира на сва нововековна, модерна и постмодерна искушења или си на страни оних који настоје да разбију српски

народ и претворе га у обичну етничку масу погодну за разноврсне етноинжењеринге? Без обзира на тренутни поредак снага и односе међу поларизованим силама, није тешко сагледати на коју ће страну, у оквиру нешто дужег тока историјских дешавања, одвести коначно решење ових процеса. Стога паметном и духовно утемељеном човеку не треба много да одлучи куда да крене!

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бећковић 1986: Матија Бећковић, *Поеме: Рече ми један чоек. Међа Вука Манитога. Леле и куку*, Београд: СКЗ.
- Ђилас 2018: Милован Ђилас, *Црна Гора*, Београд: СКЗ.
- Негришорац 2018: Иван Негришорац, Декларативни дискурс као критика менталитета: о поемама „Бераћемо се још” и „Кад будем млађи” Матије Бећковића, у: *Истрага предака: Искушења колективног и индивидуалног опстанка*, Подгорица – Нови Сад: Књижевна задруга Српског народног вијећа – Фондација Група север, 181 – 192.
- Ниче 1914: Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, превео Милан Ђурчин, Београд: Књижарница С.Б.Цвијановић.
- Ного 2006: Рајко Петров Ного, *Јечам и калопер: Глоса*, Београд: СКЗ.
- Његош 1926: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац; Луча микрокозма; Шћепан Мали*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
- Његош 1927: Петар Петровић Његош, *Свободијада. Мање пјесме. Проза*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
- Палавестра (пр.) 1965: *Књижевност Младе Босне I*, приредио Предраг Палавестра, Свјетлост, Сарајево: Свјетлост.

Ivan Negrišorac

THE STORYTELLER AND HIS VOICE:
ĐILAS'S LAMENT IN A LONGER
POEM BY MATIJA BEČKOVIĆ

The author discusses intertextual relations between Milovan Đilas's novel *Montenegro* (it appeared in English translation in New York in 1963, and in Serbian as late as in 1989 in Belgrade) and Matija Bećković's longer poem "Aleksa Marinkov's Grandson Laments for Montenegro" from the book *A Fellow Told Me* (1971). In his poem Bećković directly uses the storyteller's function, and his voice can be wholly identified with Milovan Đilas, more exactly, with the semantic structure of his novel *Montenegro*. Metonymically named as a grandson of Aleksa and a great-grandson of Marinko, Đilas in his novel indeed expresses his views on Montenegro and its social and cultural transformation: from the traditional, epic-Christian towards a modern, civic-political and state-making form, such a form confronting complex national issues that emerged in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes and later in Yugoslavia. Taking from Đilas the fundamental semantic pattern on change in Montenegro, Bećković explores the expressive possibilities of comedy and humour, irony and parody, paradox and absurd, crossing them with mythical, religious and pathetic-heroic forms of narration. The author also points to the fact that Bećković develops his longer poem in the manner of elemental inspiration by glosses and gloss compilation, although he does not abide by the established features of this poetic form.

Key words: novel, longer poem, narrator, storyteller, lament, traditional society, epic-Christian culture, civic society, modern culture, humour, irony, parody, paradox, absurd